

ตำนานปัตตานี

ชาวไทยมุสลิมภาคใต้ตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วไปตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก เช่น ตรัง กระบี่ พังงา สตูล และชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก เช่น พัทลุง สงขลา ปัตตานี นราธิวาส โดยเฉพาะภาคใต้ตอนล่าง บริเวณชายแดนเชื่อมกับสหพันธรัฐมาเลเซีย มีแม่น้ำ ทะเล และเทือกเขาสันกาลาคีรีเป็นพรมแดนกั้นอาณาเขต บริเวณดังกล่าวนี้มีไทยมุสลิมเป็นจำนวนมาก เราเคยเรียกว่า “สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้” ปัจจุบันนับรวมกับจังหวัดสงขลาด้วย เพราะบางอำเภอของจังหวัดนี้อยู่ติดกับชายแดนมาเลเซีย เช่น อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอเทพา และอำเภอนาหวี แต่ไม่เรียกรวมกันว่า “ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้” เพราะทางราชการเห็นว่าการเรียกจังหวัดเป็นกลุ่มย่อยเช่นนี้ไม่เป็นการส่งเสริมความสามัคคีระหว่างชนในชาติ เลยเรียกโดยทั่วไปว่า “จังหวัดชายแดนภาคใต้”

ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสเคยเป็นหัวเมืองใหญ่ เดิมเรียกว่า เมืองตานี หรือปัตตานี มีตำนานเมืองและประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ สตูลนั้นเคยรวมกับไทรบุรี หรือรัฐเคดาห์ ภายหลังแยกออกเป็นสี่เมือง

คือ สตุล ไทรบุรี ปะลิส และกูบังปาซุ ช่วงที่ไทยทำหนังสือสัญญากับอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นผลให้ไทรบุรี ปะลิส และกูบังปาซุ ตกเป็นของอังกฤษ ส่วนสตุลเป็นของไทยตราบมาเท่าทุกวันนี้

ประวัติศาสตร์ปัตตานี

ชื่อเมืองปัตตานีเริ่มปรากฏบนหน้าประวัติศาสตร์ เมื่อมาร์โค-โปโลเดินทางจากจีนไปอิตาลี พ.ศ. ๑๘๓๓ ปัตตานีมีตำนานความเป็นมาอันยาวนานเกี่ยวกับตำนานเมืองยังผูกพันกับเมืองอื่นๆ ด้วย เช่น ไทรบุรี หรือรัฐเคดาห์ ผู้เขียนขอแนะนำประเด็นที่น่าสนใจมาเสนอ คือ

๑. ความหมายและความเป็นมาของคำว่าตานี และปัตตานี
๒. ตำนานพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์ หรือตำนานไทรบุรี-ปัตตานี
๓. ลังกาสูชะ- ลังกาสูกะ
๔. ศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานี
๕. จากมัสยิดกรือเซะถึงป็นพญาตานี

เรื่องราวเกี่ยวกับตานีหรือปัตตานียังมีที่น่าสนใจอีกมาก ผู้เขียนขอแถมท้ายด้วยประเด็นต่อไปนี้

๑. ผ่าจวนตานี-ผ่ายกตานี-ผ้ายันตานี
๒. น้ำมันตานี
๓. ถนันทานี
๔. กล้วยตานีและพรายตานี
๕. เจ้าจอมมารดาตานี

๑. ความหมายและความเป็นมาของคำว่าตานี และปัตตานี

คำว่า “ตานี” และ “ปัตตานี” หมายถึงอะไร ผู้รู้หลายท่านให้ความเห็นต่างกัน บ้างว่า “ตานี” กลายเสียงมาจากภาษาสันสกฤตว่า “ธานี” หมายถึงเมืองใหญ่ริมฝั่งสมุทรมีแหลมยื่นออกไปในทะเล ปัตตานีจึงเป็นที่พักเรือสินค้าซึ่งมาจากจีน ญวิน ชาว สุมาตรา และอินเดีย

ผู้รู้บางท่านอธิบายว่า “ตานี” มาจากคำมลายูว่า “ปะตานี” หมายถึงชาวนา หรือที่นา เพราะตานีเป็นอู่น้ำชานันมานานแสนนาน คำอธิบายเช่นนี้สอดคล้องกับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราธิราชว่า “ตานีแปลว่า นา และปะตานีแปลว่า ชาวนา” อีกประการหนึ่งที่รัฐเคดาห์หรือไทรบุรี มีแม่น้ำชื่อสุโหลงปัตตานี หมายถึงแม่น้ำที่ชาวนาใช้ในการทำงาน”

ปัตตานี ยังมาจากคำอาหรับว่า “ปะฏานี” หมายถึงนักปราชญ์ชาวตานีในอดีตมีความสนใจศาสนาอิสลามและภาษาอาหรับ รวมทั้งได้เปิดสถานศึกษาแบบปอเนาะเป็นแห่งแรกขึ้นที่ปัตตานี ปัจจุบันเรียกว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นักปราชญ์ชาวปัตตานีที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งฮิจญ์เราะฮ์ (ศักราชอิสลาม) คือ ชัยคอะหมัด อัล-ปะฏอนี ท่านเป็นคนแรกที่คิดและพยายามวางกฎเกณฑ์ตัวอักษรมลายูให้ได้มาตรฐานสำหรับใช้ในการแต่งตำรา นับเป็นอุละมะฮ์ หรือนักปราชญ์คนแรกของปัตตานี ที่สามารถแต่งตำราภาษาอาหรับถึงหกเล่ม^๑

ตำนานว่าด้วยตานี หรือปัตตานี เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปลงเมืองมีเรื่องเล่าแตกต่างกันออกไปหลายสำนวน เช่น ตำนานเกี่ยวกับเรื่องการติดตามช้างเผือกเชือกหนึ่งว่า พระกุมารให้พี่น้องทั้งห้าคือ

๑. นายยังหรือโตะหยัง หรือพีเณร (ต่อมาพีเณรกลายเป็นพิเทน)
 ๒. นายอ่อน หรือโตะอ่อน ๓. นายมอญ หรือโตะหมอน ๔. นายแก้ว
 หรือโตะแก้ว ๕. นางเลือดขาว ออกติดตามช้างเผือก ฟัน้องทั้งห้าไปพบ
 รอยเท้าช้าง ณ หาดแห่งหนึ่ง และเรียกหาดตรงนั้นว่า “หาดนี้แหละ”
 หรือภาษามลายูว่า “ปะตานี”^๓

ตำนานเกี่ยวกับปัตตานีสำนวนหนึ่ง กล่าวถึงกษัตริย์เมืองมะลิ
 ษัย หรือโกตามะลิษัย ซึ่งกร่อนมาจากโกตามหาลิษัย คำว่ามหาลิษัย
 แปลว่า วังหรือราชวัง ฉะนั้นโกตามหาลิษัย หมายถึง เมืองราชวัง (โก
 ตา = เมือง, ป้อม) คำดังกล่าวเป็นภาษาทมิฬ นิยมใช้ในความหมาย
 พระมณเฑียร แต่บางท่านให้เหตุผลต่างออกไปคือ หมายถึงโกตามหา
 นิกาย อันหมายถึงเมืองของพุทธศาสนิกแบบมหายาน กษัตริย์ที่ครอง
 เมืองนี้มีพระนามว่าพญาตุกฐุมมหายาน พระนามนี้อาจเป็นสมัญญา
 หมายถึง พญาผู้เคารพศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน พระองค์มีโอรส
 พระนามว่าพญาตุนักปา (พญาตุนิหิราศรีวังษา) วันหนึ่งพญาตุนักปา
 เสด็จล่าสัตว์จนถึงชายทะเลแห่งหนึ่ง และพบกระท่อมของตายาย ตา
 ชื่อเจ๊ะตานี ต่อมาพระองค์เห็นว่าสถานที่ตรงนั้นเหมาะที่จะสร้างเมือง
 จึงย้ายเมืองจากเมืองมะลิษัยมาสร้างเมืองที่ปะตานีตามชื่อตาเจ้าของ
 กระท่อม บางสำนวนกล่าวว่า ขณะพญาตุนักปาติดตามรอยเท้าสัตว์อยู่
 นั้น เมื่อมาถึงชายทะเลผู้ติดตามทูลว่ารอยเท้าสัตว์ได้หายไปที่หาดแห่ง
 นี้ คำว่า “หาดแห่งนี้” ตรงกับภาษามลายูว่า “ปะตานี” เพี้ยนมาจาก
 “ปันตัยอินิ” (ปันตัย = หาด , อินิ = แห่งนี้)^๔

๒. ดำนานพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์ หรือดำนาน ไทรบุรี-ปัตตานี

ดำนานเมืองไทรบุรี และปัตตานีกล่าวถึงการสร้างเมืองว่า เมื่อครั้งอดีตกาลมีเกาะใหญ่ชื่อลังกานูรี เมื่อเสร็จศึกพระรามกับทศกัณฐ์ แล้วก็กลายเป็นเกาะร้าง มีเพียงพญาครุฑตนหนึ่งอาศัยอยู่

ต่อมาพญาครุฑทราบว่ราชบุตรพระเจ้ากรุงโรมจะเดินทางไปอภิเษกกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีน โดยมีพระราชมารงมหาวังสาหรือพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์ เป็นผู้ได้รับมอบหมายนำขบวนเรือ พญาครุฑไม่เห็นด้วย คิดจะขัดขวางขบวนพิธี แต่ก่อนหน้านั้นพญาครุฑขอขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าอัลเลาะห์ สู่โลมัน ถึงแม้จะได้รับคำคัดค้านว่าการอภิเษกย่อมเป็นไปตามพรหมลิขิต แต่จอมบัณฑลนั้นหาว่าถ้าตนกระทำการขัดขวางพิธีครั้งนี้ไม่สำเร็จจะหนีไปให้พ้นโลกมนุษย์

จากนั้นพญาครุฑสำแดงเดชเหาะทะยาน ใช้จางอยปากคาบราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนและแม่นมมาไว้ ณ เกาะอันเป็นที่อยู่แห่งตน เมื่อขบวนเรือราชบุตรพระเจ้ากรุงโรมแล่นผ่านทะเล จอมบัณฑลแผลงฤทธิ์บันดาลให้เกิดพายุพัดพาเรือหลายลำอับปาง แม้ราชมารงมหาวังสาต่อสู้อย่างสามารถ ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ในที่สุดราชบุตรเกาะกระดานล่องลอยไปตามกระแสคลื่น ส่วนราชมารงมหาวังสาและมนตรีบางคนหนีรอดขึ้นฝั่ง ณ บริเวณเกาะไทร (Palau Strai) เกาะจัมปูล เกาะลาดา ชาวเกาะเป็นเผ่าอูร์ (Gergari) หรือชาวปาวกหนึ่ง ร่างสูงใหญ่ ต่างพากันนิยมอัธยาศัยอันดีงามของชาวโรม ต่อมาราชมารงมหาวังสาและพรรคพวกได้สร้างบ้านแปลงเมือง ณ ริมทะเลทิศตะวันออกของเกาะไทร และให้นามเมืองว่า “เมืองลังกาสุกะ” อันหมายถึงความสุขที่ได้ตกแต่งอย่างดีแล้ว ราชมารงมหาวังสาขึ้นครองเมืองเป็นปฐม

กษัตริย์

กล่าวถึงโอรสพระเจ้ากรุงโรม เกาะแผ่นดินกระดานขึ้นฝั่ง ณ เกาะลังกานูรี และพบกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีน เมื่อต่างทราบความจริงกันและกัน ราชธิดาจึงนำราชบุตรไปซ่อนไว้ในถ้ำไม่ให้พญาครุฑล่วงรู้

วันหนึ่งพญาครุฑขึ้นเผ้าพระเจ้าอัลเลาะห์ สุไลมาน แล้วกราบทูลว่าได้ทำการสำเร็จแล้ว พระเจ้าอัลเลาะห์ สุไลมาน รับสั่งให้ฮาร์มันชาห์ราชาปีศาจ ไปเชิญราชบุตร และราชธิดา ตลอดจนถึงแม่นม มาพิสูจน์เพื่อให้พญาครุฑเห็นประจักษ์ตา จอมปักษามีความละเอียดถี่ถ้วนเห็นออกนอกดินแดนมนุษย์ หลังจากนั้นฮาร์มันชาห์นำคู่อภิเษกกลับไปกระทำพิธีตามพระราชประสงค์

กล่าวถึงราชามารงมหาวังสา มีโอรสทรงพระนามว่า ราชามารงโพธิสัตว์ เมื่อโอรสจำเริญวัยเป็นหนุ่มพระบิดาจึงส่งทูตไปแสวงหาราชธิดา ณ เมืองต่างๆ เช่นเมืองอัตแจเกาะสุมาตรา เมืองกะลิงจีประเทศพม่า และที่เมืองกะลิงจินั่นเองทูตจากลังกาสุกะได้พบกับทูตชาวโรม ทุกคนต่างดีใจ แล้วชวนกันไปเฝ้าราชามารงมหาวังสา ณ เมืองลังกาสุกะ

ก่อนเสด็จกลับกรุงโรม ราชามารงมหาวังสาเวนราชสมบัติให้โอรสครอบครอง พร้อมกับตั้งนามนครใหม่ว่า “กะตะห์ ซามิน ดิซุรัน” เรียกสั้นๆ ว่า กะตะห์ (เคดาห์) เป็นภาษาอาหรับหมายถึงขวด, แจกัน หรือชามแก้วประดับดอกไม้ เพราะลักษณะประเทศเมื่อมองจากทะเลจะเห็นเป็นรูปเช่นนี้ ภาษาไทยเรียกไทรบุรี

ขอแทรกเรื่องราวราชามารงมหาวังสา หรือพระเจ้ามะโรงมหาวังค์แห่งกรุงโรม ซึ่งอาจเข้าใจว่าเป็นฝรั่งแห่งกรุงโรม หรือโรมัน-อิตาลี แท้จริงแล้วไม่ได้ไปไกลถึงขนาดนั้น กาญจนาคพันธุ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) อธิบายไว้ในหนังสือ ภูมิศาสตร์สุนทรภู่ ดังนี้^๕

๑. โรมมาจากเมืองหฺรุม หรือตุรกีโบราณ มุสลิมดินแดนอาหรับ

แห่งนี้เคยเรียกตุรกีโบราณว่าเป็นอาณาจักรโรมันเช่นกัน มุสลิมขยายอาณาจักรเข้าสู่อินเดีย และผู้สร้างไทรบุรีน่าจะเป็นมุสลิมอาหรับ

๒. โรมมาจากโรมวิสัย หรือแคว้นองคราษฎร์ประเทศอินเดีย ผู้สร้างไทรบุรีน่าจะเป็นมุสลิมอินเดียกระมัง

สรุปแล้วผู้สร้างไทรบุรีน่าจะเป็นมุสลิมจากอินเดียหรืออาหรับ

กาญจนาคพันธุ์ยังพูดถึงลังกานูรีและเคดาห์ไว้ว่า

๑. ลังกานูรีน่าจะเป็นเกาะลังกา (ที่ราชบุตรไปพบพระธิดาพระเจ้ากรุงจีน) หรือหมายถึงเกาะลังกาวิ ไกลไทรบุรี

๒. เคดาห์ภาษาอาหรับหมายถึงจานดอกไม้, ไซดักปลา ภาษามลายูหมายถึงเพนียดจับช้าง ภาษาองคราษฎร์หมายถึงเพนียดจับช้างเช่นกัน

ข้อนี้สอดคล้องกับข้อ ๒ ข้างต้น

ทายาทพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์

พระเจ้ามะโรงมหาวงศ์มีโอรสคือราชามารงมหาโพธิสัตว์ หรือพระเจ้ามะโรงมหาโพธิสัตว์ ราชวงศ์ที่ ๒ นี้มีโอรสสามองค์ และพระธิดาองค์หนึ่ง เมื่อทั้งสี่องค์มีพระชนมายุสมควรจะมอบราชสมบัติ พระบิดาจึงให้โอรสสององค์ใหญ่นำไพร่พลเดินทางไปทางทิศเหนือตั้งเมืองสยามรัฐ องค์ที่สองนำไพร่พลไปทางทิศใต้ แล้วเลิกลาด้วยการยิงลูกศรปลายเลี่ยมเงิน แล้วตั้งเมืองตามลูกศรตกนั้นว่า Negeri Perak (นครเป-ระ) หมายถึงเมืองที่มีลูกศรเลี่ยมเงิน เป-ระ หมายถึง เงิน คือ แร่เงิน (ปัจจุบันคือ รัฐเปรัก) โอรสองค์ที่สามครองเมืองกะตะห์แทนพระบิดา

ส่วนพระธิดาทรงช้างกมลา โยฮารี พร้อมกับได้รับพระราชทาน

กริชศักดิ์สิทธิ์ ชื่อเลลามิสานี กริชดำมนีเมื่อบางไวเบื่องหน้าเฉยๆ ก็ทำให้ศัตรูเกรงขาม ตากริชมีแสงลุกช่วงโชติดังเปลวไฟ เมื่อนำไพร่พลไปทางทิศตะวันออก ถึงฝั่งทะเลแห่งหนึ่ง ปรากฏว่าช้างทรงหยุดนิ่ง เมื่อเห็นว่าสถานที่นั้นมีชัยภูมิดีก็สร้างบ้านแปลงเมืองและตั้งชื่อเมืองว่า “ปัตตานี” โดยถือเอาความศักดิ์สิทธิ์ และนามของกริชที่ลงท้ายว่ามิซานี ภายหลังกลายเสียงเป็นปัตตานี

บางตำนานกล่าวว่า ขณะขบวนเสด็จของพระธิดาผ่านชายหาด มีกระจงเผือกตัวใหญ่วิ่งตัดหน้าช้างพระที่นั่ง พระธิดาถามไพร่พลว่า มันหายไปทางไหน หัวหน้าไพร่พลทูลว่ากระจงหายตรงหาดแห่งนี้ ภาษา มลายูว่า ปันตัยอีนี (ปันตัย = หาด, อีนี = นี้) ภายหลังกลายเสียงเป็น ปัตตานี

ปัตตานี ตามคำบาลี สันสกฤต ใช้ว่าปตานี หรือปัตนิ หมายถึง หญิงแม่เรือน ที่เรียกว่าเมืองปัตตานี เพราะเมืองนี้มีหญิงครองเมือง ถึงสี่องค์ คือรายาฮิยา รายาบีรู รายาอูฐ และรายากูนิง เมื่อสิ้นรัชสมัย รายากูนิงปัตตานีก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์)

จากตำนานเมืองตานีทำให้ทราบที่มา และความหมายของคำตานี และปัตตานี สรุปได้ดังนี้

คำ	คำเดิม	ภาษา	ความหมาย
ตานี	ธานี	บาลี ,สันสกฤต	เมืองใหญ่ริมสมุทร
ปัตตานี,ตานี	ปะตานี,ตานี	มลายู	ชานา, ที่นา
ปัตตานี	ปะฎานี	อาหรับ	นักปราชญ์
ปัตตานี	บันตัยอีนี	มลายู	หาดแห่งนี้
ปัตตานี	เจ๊ะตานี	มลายู	คุณพ่อตานี (ชื่อคน)
ปัตตานี	เลลามีسانی	มลายู	ยังไม่ทราบความ หมายที่แน่นอน
ปัตตานี	ปตานี, ปตานี	บาลี,สันสกฤต	หญิงครองเมือง

๓. ลังกาสู่ชะ-ลังกาสุกะ

จากตำนานไทรบุรี ปัตตานี กล่าวถึงเมืองลังกาสุกะ ของพระเจ้ามะโรงมหารวงศ์ หรือราชามารงมหาวังสา ต่อมาคำว่าลังกาสุกะลบเลือนหายไป คำว่าเคดาห์หรือไทรบุรีเข้ามาแทนที่ ภายหลังเกิดแ่งคิดว่าลังกาสุกะ หรือลังกาสุกะอยู่ที่ไหนกันแน่ ขอนำเอกสารและวรรณคดีของนักประวัติศาสตร์มาเสนอพอสังเขปดังนี้

จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๕๙) บันทึกว่าอาณาจักรลังกาสุกะสถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๗ มีอำนาจปกครองระหว่างสองฝั่งทะเล คือ ด้านตะวันตกที่ไทรบุรี และด้านตะวันออกที่ปัตตานี ข้อความนี้สอดคล้องกับตำนานไทรบุรี-ปัตตานีดังกล่าวข้างต้น^๗

แต่ศาสตราจารย์ ปอล วิตลีย์ (Paul Wheatly) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องแหลมมลายู มีความเห็นว่าตำนานไทรบุรีมีลักษณะเป็นเทพนิยายแต่งขึ้นเมื่อชาวอินเดียเดินทางมาถึงหัวเมืองมลายูราวพุทธศตวรรษที่ ๖ เขาแสดงทรรศนะว่าลังกาสุกะไม่ควรตั้งทับหรือซ้ำซ้อนกับไทรบุรีลังกาสุกะควรอยู่ฝั่งทะเลด้านตะวันออก คือที่ปัตตานีเท่านั้น^๕

ศาสตราจารย์ ฮอลล์ (D.G.E. Hall) ได้พูดถึงรัฐเก่าแก่สามรัฐบนแหลมมลายูได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมจากอินเดีย ภายหลังตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรฟูนัน ซึ่งมีกองทัพเรือยิ่งใหญ่ในทะเลจีนตอนใต้ รัฐดังกล่าวคือ หลังยะลิว (ลังกาสุกะ) ต้นไม้หวี (ตามพรลิงค์) และตักโกลา (ตะกั่วป่า) ต่อมาพุทธศตวรรษที่ ๑๑ อาณาจักรฟูนันเสื่อมลง รัฐต่างๆ แยกตัวเป็นอิสระ ลังกาสูกะภายใต้การนำของพระเจ้าภคทัต สามารถฟื้นฟูอำนาจของตนเองอย่างรวดเร็ว^๖

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ลังกาสูกะตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัย ต่อมาพระเจ้าราเชนทร์โจฬะที่ ๑ แห่งอินเดียใต้ ได้ยกทัพเรือเข้ายึดรัฐต่างๆ ของศรีวิชัย ปรากฏว่าลังกาสุกะพลอยโดนร่างแหด้วย ช่วงอาณาจักรศรีวิชัยสิ้นรัชมี และมีอาณาจักรมัชปาหิตแห่งชาวมุสลิมเข้ามาแทนที่ ชื่อลังกาสุกะค่อยลบเลือนหายไป

ลังกาสุกะ-ลังกาสุกะจากทรรศนะนักประวัติศาสตร์และเอกสารข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า อยู่ระหว่างไทรบุรีหรือเคดาห์ฝั่งตะวันตก กับปัตตานีฝั่งตะวันออก เพราะพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้นักโบราณคดีขุดพบหลักฐานแสดงถึงความเชื่อของศาสนาฮินดู เช่น ศิวลึงค์ โยนีโพธิ์ธร เทวรูป รวมทั้งเครื่องประดับ เช่น ลูกปัด เป็นต้น นักประวัติศาสตร์ เช่น ศาสตราจารย์ ปอล วิตลีย์ มีความเห็นว่าลังกาสุกะอาณาจักรจากวัฒนธรรมอินเดียอยู่ที่ปัตตานีก่อนที่วัฒนธรรมอิสลามจะเข้ามาภายหลัง

๔. ศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานี

เชื่อกันว่าศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานีราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ โดยเผยแผ่ถึงปัตตานีและปาหังก่อนเข้าสู่มะละกา ตำนานเมืองปัตตานีกล่าวถึงสาเหตุชาวปัตตานีนับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากครั้งหนึ่ง กษัตริย์เมืองปัตตานีล้มป่วย หมอในเมืองรักษาไม่หาย จึงให้ตั้งฆ้องร้องป่าวหาผู้รักษา ต่อมามีชาวปาซายจากสุมาตรา ชื่อเช็กสะอิ หรือเช็กซาฟียิดดิน อาสาที่จะรักษาให้ โดยขอคำมั่นสัญญาจากราชว่า ถ้ารักษาหายแล้วขอให้พระองค์เข้ารับอิสลาม ราชูปัตตานีทรงยอมตาม แต่เมื่อรักษาหายแล้วพระองค์กลับบิดพลิ้ว จนโรคเก๋ากำเริบอีก เช็กสะอิต้องรักษาถึง ๓ ครั้ง แต่ทุกครั้งพระองค์ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข แต่ครั้งที่สี่จึงยอมกระทำตามสัญญา ต่อมาเช็กสะอิได้รับแต่งตั้งเป็นดาโต๊ะ สะรีรายา ฟาเก๊ะฮ์ (ผู้รู้ทางศาสนายอดเยี่ยม) เมื่อเจ้าเมืองเปลี่ยนศาสนาใหม่ ต่อมาไอรสและพระธิดา รวมทั้งขุนนางทั้งปวงหันมานับถือศาสนาอิสลาม และมีการทำลายพุทธรูป พุทธสถาน เทวรูป และเทวาลัย

ศาสตราจารย์ทีวู (Teewu) และศาสตราจารย์ไวออตต์ (David K. Wyatt) สันนิษฐานว่า พญาตุนักปา หรือเจ้าอินทिरา นับถือศาสนาอิสลามเป็นองค์แรก (เปลี่ยนจากพุทธมหายาน)^{๑๐}

๕. จากมัสยิดกรือเซะถึงป็นพญาตานี

จากตำนานย้อนรอยอดีตไม่ต่ำกว่าสามร้อยปี ประมาณสมัยอยุธยา ยุคนั้นปัตตานีเป็นเมืองท่าที่สำคัญย่านเอเชียอาคเนย์ มีชาวต่างชาติ เช่น จีน ญีปุ่น และฝรั่งชาติต่างๆ เข้ามาติดต่อค้าขายและมีสัมพันธ์ไมตรีกับรายาหรือเจ้าเมืองปัตตานี โดยเฉพาะจีนหนุ่มสาว

สองพี่น้องคือ ลี้มเตาเคียนหรือลี้มโตะเคี่ยมพี่ชาย และลี้มน้องสาว หรือลี้มกอเนียวมาเมื่อเรื่องราวเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะและป็นพญาตานี หรือนางพญาตานี

▲ มัสยิดกรือเซะ

ขอเริ่มต้นด้วยป็นพญาตานีก่อน ป็นดังกล่าวปัจจุบันอยู่หน้ากระทรวงกลาโหม ป็นพญาตานีสั่งขึ้นสมัยปัตตานีรายองค์แรกเป็นหญิง คือ รายาฮียา (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๒๗-๒๑๕๙ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช)

จากหนังสือ อีเกะยัตปัตตานี ภาษามลายู กล่าวว่า การสร้างป็นใหญ่่นั้นเกิดจากเจ้าเมืองปัตตานีเกรงจะเสียหน้า ในการที่พ่อค้าจีนนำกระสุนปืนขนาดใหญ่มาถวายเป็นของขวัญแต่ไม่สามารถใช้ยิงกับป็นใหญ่ที่มีอยู่ในปัตตานีได้ เจ้าเมืองปัตตานีจึงให้หล่อป็นใหญ่ขึ้นเพื่อใช้กับกระสุนป็นดังกล่าว

ช่างหล่อป็นคือลี้มเตาเคียน หรือลี้มโตะเคี่ยม กล่าวกันว่าเป็นพ่อค้าบัง เป็นนักรบ้าง จากหนังสือ ภูมิประวัติเมืองแต่จิ๋ว เล่ม ๓๘ เคี่ยม สังสิทธิ์เสถียร แปลไว้ว่า สมัยพระเจ้าจอจงฮองเต้ แห่งราชวงศ์หมิง (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๖๕-๒๑๐๙) ณ อำเภอสุยไ้ แขวงเมืองแต่จิ๋ว ครอบครัวหนึ่งแซ่ลิ้ม มีบุตรชาย ๑ หญิง ๑ บุตรชายชื่อเตา

เคียน หรือลี้มเตาเคียน บุตรสาวคือ ลี้มกอเนียว (กอเนียวแปลว่านายผู้หญิง ชื่อนี้เรียกตามฐานะ คงมีชื่อจริงแต่ไม่มีเอกสารเล่มใดบันทึกไว้)^{๑๑}

ลี้มเตาเคียนเริ่มรับราชการที่อำเภอสุยไ้ เมื่อบิดาถึงแก่กรรม จึงเข้ารับราชการที่เมืองจิวิ มณฑลฮกเกี้ยน ชาวบ้านชอบนิสัยเขาที่มีความซื่อสัตย์โอบอ้อมอารี แต่ขุนนางกังฉินกลับไม่พอใจ

สมัยนั้นท้องทะเลจีนเต็มไปด้วยโจรสลัดญี่ปุ่นคอยรังควานชาวเรืออยู่เสมอ ทางเมืองหลวงได้แต่งตั้งขุนพลเซ็กกีกงเป็นแม่ทัพคุมเรือปราบโจรสลัด ต่อมาลี้มเตาเคียนถูกใส่ร้ายว่าเป็นโจรสลัด คอยข่มขู่ผู้คน ทำร้ายสุจริตชน ทางกรจึงประกาศจับตัว ในที่สุดลี้มเตาเคียนจึงชวนสมัครพรรคพวกคุมเรือ ๓๐ ลำ ตีหัวกวล้อมออกทะเล บ่ายหัวเรือไปทางเกาะไต้หวัน เกาะลูซอน ตามลำดับ

จดหมายเหตุราชวงศ์หมิง เล่ม ๓๒๓ ประวัติเมืองลูซอน กล่าว ว่า ชาวเมืองลูซอนได้ฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับจีน เนื่องจากได้ช่วยปราบลี้มเตาเคียน

จากนั้นลี้มเตาเคียนได้เดินทางผ่านเวียดนาม อูรุษยา จนกระทั่งถึงปัตตานีเป็นเมืองสุดท้าย มีที่น่าสังเกตคือชาวเกาะบริเวณเกาะไหล่ามีเกาะเตาเคียนปรากฏชื่อมาตราบเท่าปัจจุบัน เข้าใจว่าลี้มเตาเคียนแวะพักอาศัย ณ เกาะแห่งนี้

เมื่อลี้มเตาเคียนมาถึงปัตตานีแล้ว ก็ได้หลงรักบุหงาตานีเชื้อสายรายา ถึงกับยอมเข้ารับอิสลาม อยู่กินกันเป็นสุขสืบมา ด้วยความสามารถในเชิงช่างจึงรับอาสาเจ้าเมืองปัตตานีหล่อปืนใหญ่ และสร้างมัสยิด ชาวปัตตานีให้ความเคารพลี้มเตาเคียน จึงเรียกว่าลี้มโต๊ะเคี่ยม โต๊ะหรือดาโต๊ะ หมายถึงผู้อาวุโส หรือผู้ควรแก่การเคารพนับถือ คำว่าเคียนออกเสียงเป็นเคี่ยม คงเป็นไปตามความสะดวกของการออกเสียง

ภาษาถิ่น

ฝ่ายลี้มกอเนียว ชาวปัตตานีบางคนเรียกโต๊ะปิงกมะ หรือโต๊ะกงมะ คำนี้มีทั้งภาษามลายูและจีน โต๊ะเป็นภาษามลายูตั้งความหมายข้างต้น กงเป็นภาษาจีนหมายถึงพระ และมะเป็นภาษามลายูหมายถึงผู้หญิง ตำนานบางถิ่นในใต้หวันเรียกลี้มกอเนียวว่า “จินเหลียง” หมายถึงดอกบัวทอง

เมื่อเห็นพี่ชายจากบ้านไปเป็นเวลานานปี ทุกคนทางบ้านพากันเป็นห่วง ลี้มกอเนียวได้ตั้งสัจจาต่อหน้าบิดามารดาว่า จะนำพี่ชายกลับเมืองจีนให้ได้ เธอคุมเรือสำเภา ๙ ลำ เมื่อถึงปัตตานีแล้วจึงอ้อนวอนให้พี่ชายกลับเมืองจีนและคืนกลับไปนับถือศาสนาเดิม แต่ลี้มโต๊ะเคี่ยมยืนกรานปฏิเสธ ลี้มผู้น้องต้องตรอมใจที่ความหวังต้องสลาย จึงผูกคอตายใต้ต้นมะม่วงหิมพานต์ใกล้กับมัสยิด ซึ่งพี่ชายเป็นนายช่างกำลังควบคุมการก่อสร้าง มัสยิดนี้คือมัสยิดกรือเซะปัจจุบันนั่นเอง

บางตำนานกล่าวว่าลี้มกอเนียวจบชีวิตด้วยเธอร่วมมือกับพี่ชายปราบกบฏเมืองปัตตานี เพราะขณะนั้นเจ้าเมืองปัตตานีได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชรา ไม่มีบุตรสืบแทน และไม่ทันจะประชุมปรึกษาหารือก็เกิดเหตุภัยขึ้น ปรากฏว่าลี้มกอเนียวถูกฝ่ายกบฏรุกไล่ด้วยเพลงดาบ เมื่อถึงที่คับขันก็มีฝ่ายกบฏอีกกลุ่มหนึ่งที่ซุ่มอยู่กรูเข้าคอยสกัด ลี้มกอเนียวต่อสู้อย่างหาญหาญเด็ดเดี่ยว เมื่อจวนตัวเห็นว่าไม่มีทางหนีรอดจึงใช้ดาบกระทำอัตวินิบาตกรรมในที่สุด

เกี่ยวกับมัสยิดดังกล่าวข้างต้นนั้น ปัจจุบันอยู่ที่ตำบลกรือเซะอำเภอเมืองปัตตานี ซึ่งสมัยนั้นเป็นที่ตั้งเมืองปัตตานี ใกล้ฝั่งทะเลตำบลนียงลูโละปัจจุบัน จากความเชื่อดั้งเดิมกล่าวว่า เสมือนศาสนสถานแห่งนี้ถูกสถาปนามนตราอันเป็นวาจาสิทธิ์ของลี้มกอเนียวที่ไม่สามารถ

นำพี่ชายกลับมาตุภูมิได้ กล่าวกันว่ามัสดยัดนี้สร้างต่อหลังคาเมื่อใดก็ถูกฟ้าผ่าทำลายหลังคามื่อนั้น เลยค่างคามางนตราบเท่าทุกวันนี้

ส่วนสำเนา ๙ ลำของลี้มกอเนียว ภายหลังจมน้ำทะเลเหลือแต่เสากระโดงซึ่งทำด้วยไม้สนเลยกลายเป็นสนก้านต้นยืนเรียงรายอยู่ริมทะเล และเรียกสถานที่ตรงนั้นว่ารูสะมิแล เป็นภาษามลายู รู แปลว่าต้นสน สะมิแล แปลว่า แก้ว ปัจจุบันเป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ส่วนต้นสนก้านต้นในตำนานมีเพียงแต่ชื่อฝากไว้เท่านั้น

▲ ศาลเจ้าแม่ลี้มกอเนียวในเขตเทศบาลปัตตานี

ด้วยความใจเด็ดและวาจาสิทธิ์ของสาวน้อยแซ่ลี้มทำให้ชาวปัตตานีและชาวจังหวัดใกล้เคียงพากันนับถือนยกย่องเป็นเจ้าแม่ผู้ให้ความเมตตาปรานี สมัยพระจีนคณานุรักษ์นายอำเภอจีนปัตตานี (ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ได้นำเอาต้นมะม่วงหิมพานต์ที่ลี้มกอเนียวผูกคอตายมาแกะสลักเป็นเจ้าแม่ไว้สำหรับบูชาโดยประดิษฐานไว้ที่ศาลเจ้าเล่งจูเกียงตลาดปัตตานี ปัจจุบันเรียกศาล

เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ในกาลนี้นอกจากมีรูปสลักเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวแล้วยังมีบรรดาพระที่ชาวจีนปัตตานีสมาัยก่อนและปัจจุบันมีความเคารพนับถือ เช่น เจ้าพ่อสือกง เจ้าพ่อฮกเต็ก และเจ้าแม่กวนอิม ล้วนสถิตในศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ส่วนหลุมศพของลิ้มกอเหนี่ยวปัจจุบันอยู่ริมถนนหลวงทางเข้าเมืองปัตตานี หรือถนนที่เริ่มต้นจากปัตตานีไปนราธิวาส หลุมศพหรือฮวงซุ้ยดังกล่าวนี้อยู่ใกล้กับมัสยิดกรือเซะ

วันเพ็ญเดือนสามของทุกปี ชาวปัตตานีมีงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวอย่างมโหฬาร ที่น่าสนใจคือ พิธีแห่รูปสลักเจ้าแม่พร้อมทั้งพิธิลุยไฟ และนำเจ้าแม่ข้ามแม่น้ำปัตตานี ผู้ศรัทธาจากจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาร่วมพิธีกันอย่างคับคั่ง

ผู้เขียนขอเล่าเรื่องของลิ้มเตาเคียนหลังจากสร้างมัสยิดไม่สำเร็จแล้ว ก็หันมาดำเนินการหล่อปืนใหญ่ บริเวณหล่อปืนใหญ่อยู่นี้อยู่ใกล้กับมัสยิดกรือเซะนั้นเอง ปัจจุบันยังปรากฏเป็นบริเวณที่เตียนโล่งเป็นเนินสี่เหลี่ยมกว้างยาวประมาณ ๔ เมตร ไม่มีต้นหญ้าต้นไม้ขึ้น เพราะดินบริเวณนั้นถูกเผาสุกจนกลายเป็นอิฐไปหมด เพราะการหล่อปืนนั้นต้องใช้ความร้อนสูงจึงจะละลายทองแดงกับดีบุกให้เข้ากันได้ สมัยนั้นเมืองปัตตานีมีการห้ามนำทองเหลืองออกนอกเมือง เพราะจะเอาไปสร้างปืนใหญ่ ใครฝ่าฝืนจะถูกประหารชีวิต

มีเรื่องเล่าต่อไปว่า ลิ้มเตาเคียนเมื่อหล่อปืนสำเร็จสองกระบอก กระบอกที่สามทองเหลืองไม่ลง คือทองเหลืองไม่แน่นเต็มกระบอกจะทำพิธีเช่นไหว้บวงสรวงก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดอธิษฐานครั้งสุดท้ายขอให้สำเร็จเกิดถึงจะตายก็ยอม จากนั้นปรากฏว่าทองเหลืองได้ผลบริบูรณ์ ถึงเวลาทดสอบยิงกระบอกที่สามลิ้มโต๊ะเคี่ยมไปยิงตรงกระบอกปืน พอจุดชนวนปืนลั่นแรง ดินปืนก็พาตัวลิ้มโต๊ะเคี่ยมปลิวไป

ไกลจนกลายเป็นศพ เกี่ยวกับศพลี้มเตาเคียน หรือลี้มโตะเคี่ยมนั้น
ปัจจุบันพบหลักฐานฝังอยู่ที่กุโบ หรือสุสานตำบลตันหยงลูโละ จังหวัด
ปัตตานี

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลยกกองทัพปราบพม่าจนสำเร็จ
พระองค์เลยยกกองทัพไปตีเมืองปัตตานีซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของกรุง
ศรีอยุธยา ครั้งนั้นเองป็นชื่อพญาตานีได้นำมาไว้ที่กรุงเทพฯ ใน
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า “เมืองปัตตานีนั้นเป็นเมือง
ใหญ่ได้ป็นทองเหลืองใหญ่ในเมืองสองกระบอก ทรงพระกรุณาให้เซ็น
ลงเรือสำเภา การขึ้นลงเรือสำเภาขึ้นปลัดจะนะ (ขวัญชัย) เป็นคน
จัดแจงเรือบรรทุกไปถวายสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ป็น
ใหญ่กระบอกแรกคือป็นพญานิกก็ได้เซ็นลงเรือเรียบร้อย ป็นใหญ่
กระบอกที่สองและที่สามเป็นป็นขนาดเดียวกับป็นพญาตานีชื่อเสรินคร
และศรีนคร ได้เซ็นบรรทุกตามหลังไปขณะนั้นได้เกิดพายุ เรือที่บรรทุก
ล่ม ป็นได้จมหายบริเวณปากแม่น้ำปัตตานี”

เมื่อนำป็นพญาตานีถึงกรุงเทพฯ แล้ว ทางการค้าหล่อป็นใหญ่
คู่กับพญาตานี ให้ชื่อนานาธาณสังหารกระบอกหนึ่ง กับหล่อเพิ่มขึ้น
อีกคือ ป็นมารประลัย ไหวอรรณพ พิรุณแสนห้า พลิกพสุธาหยา
และอิศวรปราบจักรวาล

พระยาตรังภิรมย์รัชกาลที่ ๒ แต่งโคลงยอพระเกียรติกล่าวถึง
ป็นพญาตานีว่า

“แถวสกลทะเลึงหน้า	นอกพลาน
พญาตานีชัยลัน	ศาสตร์เกล้า
นารายณ์ราชสังหาร	เยียวอยู่ ขวานา
มารประลัยผลาญแผ้ว	ภัสร์ภูลี”

ปืนใหญ่พญาตานี เป็นตราประจำจังหวัดปัตตานี

จากมัสยิดกรือเซะถึงปืนพญาตานี เป็นเรื่องราวที่มีหลักฐานและ
น่าศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีให้กว้างขวางออกไป
ส่วนเรื่องความเชื่อและความศรัทธานั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ประกอบมา
ด้วยกัน แต่สำคัณว่ำนักวิชาการหรือผู้ศึกษาค้นคว้าสามารถสืบหา

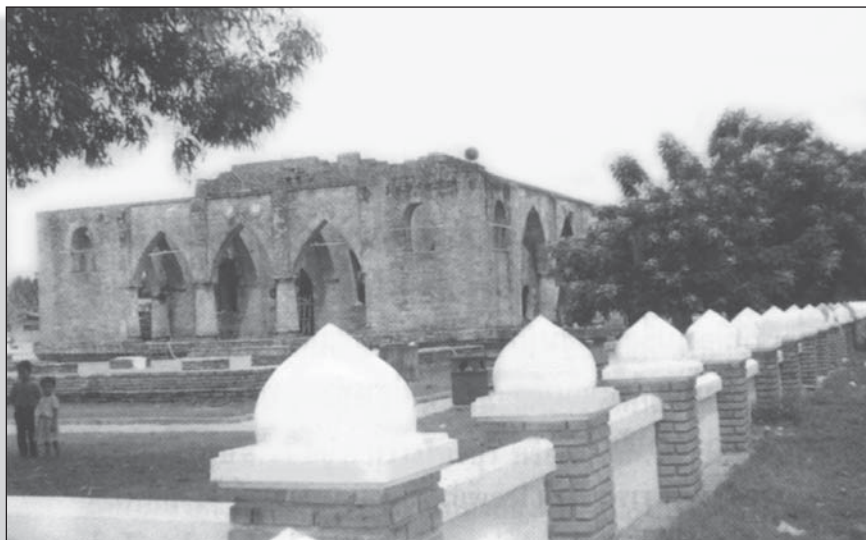
▲ มัสยิดกรือเซะก่อนบูรณะ

หลักฐานต่างๆ น่าสนใจเพียงใด

ที่เล่ามาข้างต้นส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับตำนานเมืองปัตตานี รวมทั้งไทรบุรี ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับเมืองบุหงาปัตตานีเช่นกัน แต่เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดที่น่าสนใจ

๑. ผ้าจวนตานี-ผ้ายกตานี-ผ้ายันตานี

ผ้าจวนหรือผ้าล่องจวนมีความหมายดังนี้ (๑) เป็นผ้าไหมที่มีไหมสีอื่นแซมเป็นริ้วอย่างคดกริชไปตามยาวของผืนผ้า (๒) เป็นผ้าเปลาะ ฉะนั้น “จวน” อาจมาจากคำว่า “จวน” จะได้หรือไม่ เห็นคำนี้ขึ้นด้วยคำ “สมปัก” หมายถึงผ้าเปลาะนำไป “สมปักล่องจวน” คือผ้าสมปักหมายถึงผ้าเปลาะชนิดต่างๆ หรือหมายถึงผ้าทอพื้นมีเชิงลาย (คำทอพื้น หมายถึงกลางเป็นสีเดียว ไม่มีลายจุดผ้าพื้น อีกคำหนึ่งเรียก “ยกทอล่องจวน” หมายถึงผ้าที่ทอทอยกเป็นลายแต่เชิง ส่วนทอพื้นเป็นไหมเกลี้ยงสีเดียว)^{๑๒}

▲ มัสยิดกรือเซะหลังบูรณะ

▲ ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

วรรณคดีไทย และวรรณกรรมพื้นบ้าน มักกล่าวถึงผ้าจวนเสมอ เช่น “นุ่งจวนชาวตานี ใส่เสื้อสดสีจ๊อบตา” (อิเหนา) “นุ่งยกทองเพียงจวนเจตคติ” (รามเกียรติ์) “เจ้านุ่งผ้าจวนไหม ห่มสไบชั้นชายทอง (สุบินกลอนสด)

ผ้ายก เป็นผ้าไหมยกดอก ทอให้มีดอกลายเด่นขึ้นด้วยไหมสีหรือทองแดง ใช้เฉพาะผ้านุ่งของเจ้านายและขุนนางชั้นสูง เรียกว่า ผ้าทอง มีผ้ายกทอง ผ้ายกทองล่องจวน

ผ้ายันตานี ผ้าบางเนื้อดีชนิดหนึ่ง มาจากภาษาเปอร์เซียว่า Jandanny หรือ Jandam^{๑๓}

ผ้ายกตานี และผ้าจวนตานี เป็นผ้าชนิดหนึ่งเข้าใจว่าชาวตานีนำผ้าจากต่างประเทศมาตีพิมพ์เป็นลวดลายดอกดวงขึ้นที่เมืองตานี ปัจจุบันผ้าชนิดนี้มีคนรู้จักกันน้อย ถ้ารู้จักกันบ้างก็เป็นผ้าชนิดหนึ่งเรียกว่าผ้าปลานิน และผ้ากาเอนลือปัส หญิงตานีใช้คล้องคอ คลุมไหล่หรือคลุมศีรษะ ส่วนผู้ชายนิยมผ้าโสร่งปะลิกัตจากอินเดีย ผ้าซิ่นมาเรนาจากอินโดนีเซีย สมัยนี้นิยมผ้าปาเต๊ะ (อาจเปลี่ยนไปจากผ้าจวนตานี) มีลวดลายสวยงาม ใครมาเที่ยวปัตตานีมักซื้อไปฝากญาติมิตรเสมอ

ผ้านับเป็นสินค้าออกที่สำคัญของเมืองตานีสมาัยก่อน แม้ในพระราชนิพนธ์บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนก็กล่าวถึงผ้าเมืองตานีดังตอนนางศรีประจันต์แต่งตัวไปฟังเณรแก้วเทศน์ที่วัดปาเลไลย์

“ศรีประจันต์ครั้นแลเห็นลูกสาว

ภูนี้หงอกขาวมันพันที่

จะแต่งตัวไปทำไมมี

คว่ำผ้ายกตานีห่มดอกดำ

ลูกสาวหัวเราะว่าแม่เอ๋ย

ช่างไม่อายเขาเลยเห็นผิดล้ำ
ศรีประจันต์ครั้นมองร้องกรรมกรรม
ผลัดผ้าตารางดำห่มขาวม้า”

๒. น้ำมันตานี

ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์ พูดถึงน้ำมันตานีไว้ในหนังสือ กวีโวหาร โบราณคดี ว่า น้ำมันตานีประกอบด้วยน้ำมันมะพร้าวผสมปูนขาวและ เchemasไฟ เมื่อผสมกันเสร็จแล้วนำมาอบด้วยดอกไม้กลิ่นหอม เช่น มะลิ จำปา ปาหนัน หรือพิกุล น้ำมันจึงมีกลิ่นหอม^{๑๔}

อีกวิธีหนึ่งใช้ดอกไม้หอมตากให้แห้ง แล้วนำมาเคี่ยวกับน้ำมัน มะพร้าว เchemasแล้วกรองดอกไม้ออกคงเหลือแต่น้ำมัน จากนั้นนำน้ำมัน ไปผสมปูนขาวและchemasไฟ ก็จะได้น้ำมันตานีมีกลิ่นหอมตามดอกไม้ แต่ละชนิด

บทเสภาขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงน้ำมันตานีไว้หลายตอน เช่น ตอนพลายงามกำบังตนเข้าไปในห้องนางศรีมาลา และชมที่จัดวาง อุปกรณ์การแต่งกายของนาง เช่น

“เครื่องนาคเครื่องทองสองสำหรับ
เรียงลำดับวางไว้เป็นที่ที่
โกษฐ์ฝั่งแป้งร่ำ**น้ำมันตานี**
โต๊ะหวีเรียงไว้เคียงเคียงกัน”

น้ำมันตานีอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มุหน่าย” ตัวอย่างตอน ขุนช้างหิวผม

“ควักมุน่วยขึ้นป้ายปัก
ฉีกผมปกกบาลให้ลั่นหาย”

น้ำมันตานีจากปัตตานีแพร่เข้าสู่กรุงศรีอยุธยา คงเป็นสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโดยสตรีชาวมลายู นอกจากนำเรื่องอิเหนามาเล่าให้เจ้าฟ้ากุ้งทลและเจ้าฟ้ามงกุฎ ราชธิดาทั้งสองฟังแล้ว น้ำมันตานีคงแพร่หลายมาสู่เมืองไทยตั้งแต่บัดนั้นด้วย

๓. ถนนตานี

ตรงบางลำพู กรุงเทพมหานคร มีถนนสายหนึ่งชื่อถนนตานี (อยู่ใกล้กับถนนรามบุตรีและถนนข้าวสาร) เท่าที่ทราบจากคำบอกเล่าว่าเป็นละแวกที่ชาวตานีมาอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่มาก จะเป็นพวกเดียวกับไทยมุสลิมแถววัดสระเกศ คลองมหานาคหรือเปล่าก็ไม่ทราบ แง่นั้นเคยเรียกว่าย่านตานีเหมือนกัน

สาเหตุที่ชาวตานีไปอยู่ตรงบริเวณถนนตานีมาก เข้าใจว่ากองทัพไทยชนะสงครามจึงนำเชลยศึกไปไว้ที่กรุงเทพฯ หลายครั้งเมื่อตัดถนนเลยให้ชื่อเป็นหัวเมืองดังกล่าว ทำนองตรอกญวน ซึ่งก่อนนี้มีชาวญวนอยู่มาก

สมัยก่อนระหว่างคลองบางลำพูกับคลองหลอดมีคูคลองติดต่อกัน คลองผ่านมาทางวัดชนะสงคราม (วัดทองปु) เลียบมาทางวัดบวรนิเวศฯ มาออกบางลำพู บริเวณคลองด้านวัดบวรนิเวศฯ สมัยนั้นมีถนนบ้านแขก และเรือสะพานราชบุตรีแล้ว ถนนบ้านแขกเปลี่ยนเป็นถนนตานี ส่วนมัสยิดเรือออกไป

อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีร้านค้าชื่อสุไลมานพอเป็นเค้าสนับสนุนเกี่ยวกับชาวตานีถูกกวาดต้อนมาอยู่กรุงเทพฯ ในวรรณคดีไทยเรื่องระเด่นลันได ของมหามนตรี (ทวีปย์) ได้นิพนธ์ตัวละครที่มาจากตานี

คือ นางประเดะ ไว้ว่า

“นางไรรู้มาติวงศ์พงษา
หมายพึงบาทาพระโหมศรี
โคตรพ่อโคตรแม่ก็ไม่มี
อยู่ถึง**เมืองตานี**ชาติมา”

▲ ย่านชุมชนเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีนในตลาดปัตตานี

๔. กลัวยตานี และพรายตานี

เข้าใจว่าชาวภาคกลางได้พันธุ์กลัวยชนิดนี้ไปจากเมืองตานี ทำนองเดียวกันกับมะละกอได้พันธุ์จากเมืองมะละกา กลัวยตานีนั้น ผลมีเมล็ดมาก นิยมใช้ใบห่ออาหาร ชาวปักษ์ใต้เรียกกลัวยพังลา เพลงกล่อมเด็กชาวใต้มีบทร้องขึ้นต้นเกี่ยวกับชื่อกลัวยดังกล่าหลายเพลง เช่น

“กล้วยพังลาเหอ	กล้วยพังลาเจ็บกาบ
ขอหมอย่ามีบาป	เมียเหอมันแกย้งหวาฟัว
เข้าไปนั่งแค่แค่	แลแลเหมือนแม่ที่เกิดหัว
เมียเหอมันแกย้งหวาฟัว	ขอหมอย่ามีบาป”

(ขอหมา = ขอขมา ย้งหวา = ย้งกว่า)

กล้วยตานีหรือกล้วยพังลานั้น ตามภาษามลายูคำเต็มว่า ปีซัง บังคะลา คำว่าปี่ซัง หรือปิแซแปลว่ากล้วย บังคะลาหมายถึงเมืองบังกะหล่า หรือเบงกอล ชาวมลายูคงนำกล้วยตานีมาจากที่นั่นเป็นแห่งแรก

คติชาวบ้านของไทยสมัยก่อนเชื่อกันว่าต้นกล้วยตานีมีผีสิงจำแลงร่างเป็นสาวสวยเรียกกันว่าผีนางตานี เสฐียรโกเศศได้เล่าไว้ในหนังสือ การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ตอนหนึ่งว่า^{๑๕}

พรายนางตานีนั้นหน้าตาสวย มีกลิ่นตัวหอม (เห็นจะอย่างนางกากี) ไข่ผมยาว ฝ่ามือเท้าแดงอ่อนๆ ริมฝีปากมีสีแดงเหมือนตำลึงสุก ถ้ากล้วยตานีมีลำต้นอวบอ้วน พรายนางตานีก็ทรงท้วม ถ้าลำต้นกล้วยโปร่งเปล่า พรายนางตานีก็ทรงอรชรบอบบาง

โดยเหตุที่พรายนางตานีเป็นผี ชาวบ้านจึงไม่กล้าปลูกกล้วยตานีไว้ใกล้เรือน แม้จะปลูกไว้ไกลเรือน ถ้าจะต้องตัดเอาใบตองไปใช้ก็ห้ามไม่ให้ตัดเอาไปทั้งใบ ต้องเจียนเอามาแต่ใบตองเท่านั้น หรือก็ต้องหักก้านหรือแกนใบให้ชำรุดเสียก่อน ขึ้นตัดเอาเข้ามาในเรือนทั้งใบถ้าเขาถือก็อาจจะโกรธได้ ด้วยเป็นเครื่องบอกกลางร้ายว่าจะมีใครตายในบ้านนั้นในไม่ช้า ทั้งนี้เห็นจะเนื่องจากคติเดิมที่ใช้ใบตองตานีสามใบรองกันโรงศพ

ท่านผู้อ่านสนใจเรื่องพรายนางตานีควรติดตามอ่านหนังสือ การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ของเสฐียรโกเศศ มีรายละเอียดที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๕. เจ้าจอมมารดาตานี

เจ้าจอมมารดาตานี หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเจ้าคุณวัง ท่านเป็นธิดาคนแรกของเจ้าพระยามหาเสนา (บุณนาค) และท่านลี้มเหตุที่ชื่อตานีนั้น เพราะเวลาท่านคลอดเพ็ญประจวบกับจำเริญยากร (เสน) เจ้าคุณปู่ กลับจากราชการทัพเมืองปัตตานี จึงตั้งชื่อหลานว่า “ตานี” สรุปลแล้วเจ้าจอมมารดาตานีคงเกิดระหว่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระอนุชาธิราชรัชกาลที่ ๑ ยกกองทัพไปตีเมืองตานีได้สำเร็จ และเลิกทัพคืนพระนครเมื่อเดือน ๑๑ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๑๔๘ (พ.ศ. ๒๓๒๙)

เจ้าจอมมารดาตานีมีพี่น้องต่างมารดา (คุณหญิงนวล) อีกหลายท่าน เช่น สมเด็จพระเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และสมเด็จพระเจ้าพระยามหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) เจ้าจอมมารดาตานียังมีพระองค์เจ้าซึ่งเป็นทายาทอีก ๒ พระองค์คือ พระองค์เจ้าจรงกล และพระองค์เจ้าชายฉัตร (หรือเศวตฉัตร) ต้นสกุลฉัตรกุล ณ อยุธยา ภายหลังทรงเป็นกรมหมื่นสุรินทรรักษ์

ตอนช่วงท้ายของชีวิตเจ้าจอมมารดาตานีได้มาอยู่ที่วังท่าเตียน จนถึงแก่อสัญกรรม

ตำนานเมืองปัตตานีเริ่มตั้งแต่ความหมาย และความเป็นมาของคำว่าตานี และปัตตานี จนกระทั่งถึงเรื่องถนนตานีและกล้วยตานี ผู้อ่านคงทราบเรื่องราวเมืองโบราณแห่งนี้ และจะนำไปสู่สารัตถะเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในบทต่อไป